

DÉNESI TAMÁS

Rotulák

A Pannonhalmi Főapátság XVII–XVIII. századi kapcsolatrendszere gyászjelentések tükrében

Szervezetüket tekintve a Szent Benedek által létrehozott szerzetesközösségek egymástól függetlenek voltak, csak a középkor kései századaiban szerveződtek kongregációkba. Ez nem volt akadálya annak, hogy már a kezdeti időktől sokrétű kapcsolatrendszer alakuljon ki közöttük. A kapcsolati háló egyik formája a *confraternitasok* létesítése volt. A Karoling Birodalom monostorai a IX. század elejétől angolszász mintára fogadtak testvérüké más apátságokat. Imádkoztak egymás élő és elhunyt tagjaiért, befogadták a testvérmonostor utazó, zarándok vagy menekülő szerzeteseit, felvették az *Élet könyvébe* a testvérközösségeket, azok élő és meghalt tagjait. Az imaszövetségek létesítése a XII. században vált a leggyakoribbá. A szövetségek eleven kapcsolatot jelentettek az egymástól néha nagyon is távol fekvő konventek között. Reichenau testvérmonostorainak száma meghaladta a százat, Clunyé a háromszázat.¹

Egy-egy szerzetes elhunytát gyászjelentésben (*rotulus, rotula, breve*) adták a testvérmonostorok tudtára, hogy azok imádkozhassanak a meghaltért. A gyászjelentést tartalmazó rotulus a küldemény alakjáról kapta nevét: a híreket kis fadarabra tekert pergamencsíkra, tekercsre írták és ugyanerre jegyezték fel az egyes állomáshelyeken, hogy a hírvívő szerzetes, a *rotulifer* vagy *breviger* náluk járt. A hírvívőt mindenütt szeretettel fogadták, továbbutazásakor útravalóval látták el. Mivel esetenként több tucat, sőt akár száznál több állomást érintett, a rotulifer útja hosszú ideig, akár hónapokig is eltarthatott. A stájerországi St. Lambrecht bencés apátságából 1501. július 7-én induló követ 238 kolostort keresett fel, majd hosszú útja végeztével a következő év április 2-án tért vissza monostorába.² A közelebbi apátságoknak le-

¹ A. Ebner (1890), *Die klösterlichen Gebets-Verbrüderungen bis zum Ausgange des karolingischen Zeitalters*, Regensburg–New York–Cincinnati. passim. Csóka J. L. (1969), *Szent Benedek fiainak világtörténete különös tekintettel Magyarországra*, Budapest, Ecclesia. 115–116, 228–229. K. Schmid (2003), *Gebetsverbrüderungen, Lexikon des Mittelalters*, München. IV, 1161.

² O. Schmid (1886–1889), *Die St. Lambrechter Todtenrotel von 1501–1502, Studien und Mittheilungen aus dem Benedictiner- und dem Cistercienser-Orden* 7/I, 176–183, 424–434; 7/II, 164–171, 405–414; 8, 398–406, 593–602; 9, 130–138, 272–276, 650–656; 10, 106–118.

1. kép. XV–XVI. századi rotulák (Stiftsarchiv St. Lambrecht)

hetőleg azonnal megküldték a jelentéseket, a távolabb fekvők legtöbbször csak évente kapták meg az összesített jelentést.

A gyakorlat nem szakadt meg a középkor végével, a XVII–XVIII. században is megmaradt, de a XVI. század közepétől némileg átalakult. Az egyszerű, rövid közleményeket hosszú, akár több oldalas gyászjelentések váltották fel, amelyekbe az elhunyt terjedelmes, idealizált életrajzát foglalták. A nekrológot általában a halálról szóló elmélkedés vezette be. A rotulákat a kora újkorban már nem pergamenre, hanem papírra írták, a kéziratos jelentéseket pedig egy idő után nyomtatott vagy részben nyomtatott rotulák váltották fel.³ A nyomtatványok természetesen már több példányban készültek, így nem kellett hosszú utat megtenni velük, mindegyik szövetséges apátságnak küldhettek belőlük. A követek által szállított jelentéseket egyre gyakrabban váltotta fel a postán küldött híradás. A postát leginkább a távolabb fekvő szerzetesi házak értesítésére vették igénybe.⁴ A monostorok többségében

³ A halálról és a mulandóságról fogalmazott elmélkedéseket, valamint a kibocsátó közösség és vezetője adatait tartalmazó sorokat előre nyomtatták, az üresen hagyott részre az elhunyt szerzetes életpályáját írták. Így ugyanazt a nyomtatványt több szerzetes gyászjelentéséhez is felhasználták. A szöveget és a formát időről időre megváltoztatták, megújították.

⁴ G. Hirtner (2014), *Netzwerk der Tugendhaften. Neuzeitliche Totenroteln als historische Quelle*, St. Ottilien. (Studien und Mitteilungen zur Geschichte des Benediktinerordens und seiner

megőrizték, legtöbb esetben be is kötötték a testvérközösségektől érkezett rotulákat. A gyakorlat fénykorát a XVIII. század jelenti: a retorikailag és művészileg is legszebb rotulák ebből az évszázadból származnak.⁵

Minderre a magyar rendtörténeti irodalom nem figyelt fel, a pannonhalmi rendtörténet mindössze egy oldalban foglalta össze a gyakorlatot.⁶ Schermann Egyed 1930 nyarán az alsó-ausztriai Seitenstetten apátságának levéltárában találkozott XVII–XVIII. századi magyarországi rotulákkal, erről rövid híradás jelent meg a *Pannonhalmi Szemlében*.⁷ Osztrák apátságok levéltárait járva, magyar bencés vonatkozású forrásokat keresve figyeltem fel a forrástípusra, hiszen mindjárt első utamon, Göttweigben hét kötetnyi gyászjelentés került elém és ezekben a kötetekben tizenkilenc Pannonhalmáról érkezett rotulát találtam az 1657–1728 közötti évekből.⁸ A következő helyszínen, a bécsi Schottenstift levéltárában már tudatosan keresve huszonhetet fényképeztem az 1735–1756 közötti időszakból.⁹ Érthető, hogy hazánkban a forrástípus nem keltette fel a kutatók figyelmét, hiszen a Pannonhalmi Főapátsági Levéltárban mindössze tizennégy rotula maradt fenn, mindegyik magyar bencés szerzetesé.¹⁰ Külföldről érkező jelentések Pannonhalmán nem maradtak fenn, bár osztrák és bajor apátságok – mint látni fogjuk – a XVII–XVIII. században rendszeresen tájékoztatták magyar testvéreiket szerzeteseik elhunytáról.

Zweige. 48. Ergänzungsband.) 204–206. Az Ujvári Móric halálát hírül adó rotulát 1750. február 1-jén 2 forintért és 33 dénárért adták postára a pannonhalmi szerzetesek. Pannonhalmi Főapátsági Levéltár (a továbbiakban: PFL), Gazdasági iratok a XVIII. századból, Pannonhalm, 2. sorozat 5. (*Perceptionum et erogationum Archi-Abbatialium Connotationes de Anno 1750–1753*), 20. A tihanyi apátság 1783. március 7-én három forintot fizetett a postásnak, aki a meghalt Bán Oszvald atya rotuláját vitte Pannonhalmára, Dömölkre és Bakonybélbe. PFL, Gazdasági iratok a XVIII. századból, Tihany II. 3. (*Liber perceptionum et erogationum ab Anno 1783 usque 1786 inclusive*), 73.

⁵ M. Knedlik (2005), Die Totenrotelsammlung der Benediktinerabtei Enseldorf in der Staatlichen Bibliothek Amberg, in M. Knedlik–G. Schrott (Hg.), *Sitz der Weisheit. 200 Jahre Provinzialbibliothek Amberg*, Kallmünz, 135–145. Itt: 135–136.; G. Hirtner (2011), Mortuis beatus ferias! Totenroteln und klösterliche Zeitkonzeptionen, in G. Barth–Scalmani–J. Bürgschwentner–M. König–Ch. Steppan (Hg.), *Forschungswerkstatt: Habsburgermonarchie im 18. Jahrhundert*, Bochum. (Das Achtzehnte Jahrhundert und Österreich, Bd. 26.) 157–170. itt: 159., 163.

⁶ Németh A. (1907), *A Pannonhalmi Főapátság története. Ötödik korszak (1709–1802)*, Budapest. 638–639, 664.

⁷ Rendi hírek, *Pannonhalmi Szemle* 1930. 397.

⁸ Stiftsarchiv Göttweig, Rotulae I–VII, J/I/44, J/III/1–6.

⁹ Stiftsarchiv Schotten. A jelzettel nem rendelkező, egykötetnyi rotula gerincén: *Rotularum M. N.*

¹⁰ A Pannonhalmán fennmaradt rotulák időhatára: 1692–1774, jelzete: PFL Acta Antiquiora 58. 181. és PFL Tihanyi Apátság Levéltára, Acta Antiquiora 28. 7/1. Előbbiből Tallián József gyászjelentése jelent meg: Németh 1907:637–638, utóbbiból Grassó Willebaldé: Sörös P. (1911), *A Tihanyi Apátság története. Második korszak (1701-től napjainkig)*, Budapest. 812–813.

omnem exilimabat; aut supplicium, aut militiam
 delicatum vero otium vici Dominis Sepulturam.
 Quam obrem opposuit se, dum vixit pro domo DEI
 stetit in Ecclesia propugnabilis, contra impietates
 Hæresum stetit non mollis, aut coronatus, sed pulveru-
 = lentus & coloratus, et quidem eo animo, ut aut vince-
 = ret gloriosi operis clarum tenentem tempestas obrue-
 = ret. Pugnavit, vicit spolia in Cœlum præmiabit, ut
 dum ipse inter cœlestium palmarum fructus, natum
 sibi in festiuitatibus IESU ANIMABUS extolleret,
 innocens in festo Innocentium mortuus inveniret.
 Vos nihilominus Reverendissimi ^{Abbat} ~~Abbat~~ D.D. Con-
 fœderati sollicitat, vestra consueva supplicia implorat.
 & si quid valet apud vos pietas, quæ laxentibus obser-
 vantia, quæ majoribus iustitia quæ Confœderatis debetur
 miseremini, miseremini saltem vos amici DEI, & ne
 molesto fors compede protixitas vinculum teneat.
 preces efundite. Requiem concinite, reciprocum
 aliquando exoptaturi cbaritatis officium.
 Dabamus in Archi-ænobio nostro Sancti Flur-
 timi, Saceri Montis Lannomi Ordinis Sancti
 Benedicti. Anno Vti 1694. 27 Februarii
 13
 Reverendissimi de Amplissimam
 nre non ~~Abbat~~ Reverendaram
 D.D. Vfracum
 Devotissimi Confœderati

3. kép. Czencz Román OSB rotulája, 1694, verzó
(Pannonhalmi Főapátság Levéltár)

1774.

NON EST RESPECTUS MORTI. P. 72. v. 4.

Inconcussum veritatis dogma Colendissimi DD. Confe-
derati: *Non est respectus mortis*. Ipsa siquidem exo-
riens vitæ aurora, jam cuius hominum, est verum
mortis crepusculum. Ita vix illuxit Patri hominum vi-
tæ principium, jam audit mercedem suam esse mortis
stipendium. Mox enim labefcente in Paradiso ipsius
creata iustitia, jam a Creatore in lapsum hominem feralis fuit sententia
dictata: *Reus est mortis*. Et dum unum iustitia Divina condemnavit, om-
nem etiam feram ejus posteritatem eidem legi addixit. Ut cum primum
dies natiuitatis nobis illuxerit, jam mortem quasi clandestinis passibus insi-
diantem opperiamur, dum vitæ subiverimus incunabula, simul fereto
pedem alterum inferre cogamur. Adeo lex hæc communis est: ut licet
Gratia Divina, ceteroquin Privilegiorum supra naturam agentium sæpe
effusissima; hoc uno tamen in puncto sit ita arctata, ut neminem omnino
a tiro mortis onere velit esse exemptum, sed in omnes homines mors per-
transiit. Nec aliquid in omni naturæ cursu strictiori necitur vinculo,
quam quod continuo moriamur, quamprimum nascamur. Vincit etiam
invincibilem Hercules clavam, penetrat impenetrabilem Palladis ægidem,
& jam inde a primo homine prostrato, univæse carni dominari, & vincere
æfæta, non parci summis vel imis, non teneris vel adultis, non honoratis
aut neglectis, nova quotidie ducit agmina mortuorum, nec pudet hanc
præpotentem Dominam villa hujusmodi spectacula, exangvia corpora,
quasi triumphanti similem, & tristi coronatam cupresso præcedere, imo
tanto audentior, quanto abjectior, ludit, & illudit, premit, & deprimit,
terit, & conterit mox unum jam alium. Sed nec mirum videatur; ecur
omni fere momento in aliam & aliam metamorphosim degeneret homo?
quippe ejus corporis nexus, & compositio omnis lutea duntaxat, fluxa, &
labilis invenitur, atque in hanc vilem corpoream structuram ipsa etiam sui
fati prima principia, elementa, immitti plane feritare, & jurato feruntur
odio, totiesque Duce morte triumphos canunt, toties exultant, sicut
victores capta præda, quando dividunt spolia, quoties corpoream alicuius
molem confecisse, evertisse comperiantur. Non sunt peregrina, imo
familiaria, & domestica sunt hujusmodi exempla. Felix igitur, quisquis
libitinam sibi mox a florentiore ætate virtutum juxta ac meritorum cumu-
lis adornaverit. Cujus recentissimum fecit experimentum A. R. D. P.

Gabriel Grizl cui natus est 28. 29. Aprilis Regia Civitas Saurinum dedit. Vix a
anno passibus aliquot recedere novit, luculenta satia indicia Saurinii, quam Sigantæos
olim in via virtutum passus facturus esset, Maturus factus Musio, humaniorum
literarum Magister instruendus in solo natali traditur, sub quibus ad eum pro-
fessus apicem eluctatus est, ut id solim de eo dici posse videretur: *Non est disci-
pulus supra Magistrum*. Sic humanioribus exercitiis literis humanis veri Duce,
fecit. Emenso laudabili conatu Philosophia curricula Academia Saurinensis gradum
nis ad severiora Philosophia placita in Episcopali Academia Saurinensis gradum
nis, mundi scilicet illecebris vel leviter allambentibus, ne a voracibus Sodomæ flam-
mæ usque se in monte salvum faceret, fores nostras pulsavit, nec die pulsare debuit,
cui virtutum fama planum jam pridem stravit iter. Anno igitur 1757. Mense Novem-
bris ad sacrum probationis habitum sacra prolesus milita admittitur, quem cætemit
sub vexillo Patriarchæ nostri decernitur. Ea fortitudine prælabatur prælio Domini
Constantiæ ut Anno 1758. altera Adventus Dominica sacra Athleta inauguraretur
licet. In fortitudine panis hujus eodem adhuc die velut alter Elias ad montem
alterum Ithnan scilicet, cepit iter, ut eam in insula velut alter Joannes in Pathmos
cana calceata servitaretur. Nec defecti servitans servitino; ea enim videri, eadidit
que postea ad Annam usque 17. Annam pleno pectore ad populum effudit. Fatio
Iustus, quasi et Moyses sicut Israelis expletem, et Joseph Egyptios patientem com-
pleteretur. Adventis superiorum oculos sedula Fabricio nostri charitas, ideoque
muneri Provisoratus 17. 54. admoveatur, in quo cum de se exhibuit, ut merito
apis argumentosa dici potuerit, que favos ad usum fratrum cœdula collegit.

4. kép. Grizl Gábor OSB rotulája, 1774, rektó
(Pannonhalmi Főapátsági Levéltár)

Sed præplacbat in sua Sathmos, Tjhan scilicet insula, degustata quoddam celestium dulcedo; unde dimisso Prævisoratûs munere et 7. 62. eandem repetiit, dumque ibi calcotium contemplationi innataret, ad Sub-Prioratûs officium cohibitus et 7. 63. tandemque loci illius Conventûs Prior et 7. 68. applaudentibus fratribus officium. Postquam jam est supra candelabrum lucerna, ut verbo et exemplo luceat. luxit verbo dum Verbi Divini panem subditis frangeret; luxit exemplo dum doctrinam suam factis demonstraret; luxit denique scriptis, dum accuratas Monachorum nostrorum ephemerides componeret. Hac virtutum ejus fragrantia Captus Conventus Balton beliensis talibus eum votis Priorum suorum expetit, Anno 7. 71. obtinuit: At diu eo fieri non potuit; Nam per annum fere integrum feblicitans pro Cura Jausinum transiit, inde ad Aternitatem migraturus; Suffragari eum nobis Jera Mos voluit, dum Anno et 7. 74. 2da Aprilis Ado Quadrante ad ipsam mane ex hydropre suffocavit, sed vigilantiam nostrorum non elusit, nam sacramentalem absolutionem prævertere non potuit.

Hæc est vitæ brevis encyclopædia, hæc exterioris hominis status epitome, sufficiens utique laudis materies. Verum quia mors non totum rapit hominem, sed ea tantum, que de terra facta sunt, in terram convertentur. Spiritus autem dirigitur ad Dominum, qui fecit illum, rigior tamen omni lapide lydio, Spirituum ponderator est DEUS. Caro vero multis obnoxia langvoribus, sæpe in Spiritum redundantibus, quos in ephemerides, & nimis rigorosas rationum tabulas referunt cæli, diluendos subinde purgantibus flammis, pro quibus forte Dominus misit eum in carcerem donec redderet debitum. Si porro usque modo tributarius maneret defunctus noster, & Divinæ justitiæ vestigial pœnale solvere cogere-
Eccl. 3. v. 20. retur, ne queratur: extraneus factus sum fratribus meis, & peregrinus
Prov. 16. v. 9. me. Audierunt quia ingenioso ego, & non est, qui consoletur
Math. 18. v. 20. me. Nos vices ejus sustinentes, vestram obsecramus pietatem Cole-dif-
Ps. 68. v. 9. fimi DD. Confederati, summate propitiatorum Sacrificium laudis, & red-
Thren. 1. v. 11. Gen. 27. v. 14. dite altissimo vota pro defuncto nostro. Frumento & vino stabilite eum, de
Gen. 27. v. 14. altaribus vestris, & educite de conclusione vincitum, de domo carceris fidentem in tenebris. Paria certe de fœdere obstricti in casu vestro spondemus promptitudinis nostræ obsequia.

Dabamus in Regio ac Exempto Archi-Cænobio nostro S. MARTINI de Sa-
 cro Monte Pannoniæ, Die *tertia Aprilis* Anno 1774

REVERENDISSIMÆ, PERILLUSTRI, AC AM-
 PLISSIMÆ DOMINATIONI VESTRÆ

Admodum RR. Religiosissimis, Eximiis, ac Doctissimis DD. PP. & FF. Confederatis nostris Colendissimis

Addictissimè.

A nagyobb számban fennmaradt rotuláknak is köszönhetően német nyelvterületen jóval gazdagabb irodalma van a forrástípusnak, amelynek kutatása, illetve digitalizálása az utóbbi időkben gyorsult fel.¹¹ A salzburgi Szent Péter főapátság levéltárosa, Gerald Hirtner nemrég védte meg ilyen tárgyú doktori disszertációját, amely nyomtatásban is megjelent.¹² Témaválasztása nem meglepő, hiszen levéltárunkban található az egyik legnagyobb rotulagyűjtemény. A több mint 60 kötetnyi gyászjelentés időrendben tartalmazza a halotti jelentéseket – az 1570-es évektől 1941-ig.¹³ Csak a XVIII. századból 9051 rotula található a salzburgi bencés levéltárban.¹⁴ Az 1665–1785 közötti évekből 128 Pannonhalmáról származó rotulát őriznek ugyanitt,¹⁵ de ezek ennél valamivel több szerzetes halotti jelentését tartalmazzák, hiszen néhány rotula több személy haláláról tudósít.¹⁶ Mivel a XVII–XVIII. századból mintegy 320 magyarországi bencésről van tudomásunk, a magyar rendtagok több mint 40%-áról gyűjthetők adatok Salzburgban.

Miként alakult ki az a szokás, hogy magyar, illetve osztrák és bajor apátságok hírt adtak egymásnak meghalt szerzeteseikről? Nem tudni, a középkori magyarországi gyakorlat hogyan festett, például létezett-e hasonló szokás a hazai bencés közösségek között. Szent Márton monostorában azonban fennmaradt néhány oklevél külföldi apátságokkal kötött imaszövetségekről. 1212 januárjában – Uros apát montecassinói látogatásakor – létesült szövetség Szent Benedek apátsága és az első magyarországi bencés ház között.¹⁷ A pálforduló napján a testvérközösségért végzett imádság szokása mind a mai napig megmaradt a két apátságban.¹⁸ A két monostor imaközösségében talán azért nem kapott helyet a meghalt szerzetesekért végzett imádság,

¹¹ Csak néhány példát említek: Knedlik 2005; J. Dufour (2010), Totenroteln im deutschen Sprachraum (8.–18. Jahrhundert), in P. Erhart–J. Kuratli Hüebli (Hg.), *Bücher des Lebens – Lebendige Bücher*, St. Gallen. 200–211. H. Neueder (2010), Die Gebetsverbrüderungen und Totenroteln des Klosters Oberaltaich, *Jahresbericht des Historischen Vereins für Straubing und Umgebung*, Straubing. 143–151. G. Hirtner 2011. További irodalom: <https://www.bayerische-landesbibliothek-online.de/totenrotelnsdorf-literatur#ensdorf> (Letöltés ideje: 2017. április 10.)

¹² Hirtner 2014.

¹³ A gyűjtés 1941 után is folytatódik. A 784-től kezdődő *Verbrüderungsbuch* és a rotuláskötetek alapján, az ezekben található nevekből 1200 évre visszatekintő adatbázist állítottak össze.

¹⁴ Hirtner 2011:160–162. A XVIII. századi rotulák közel fele bencés apátságokból való, mintegy harmada ágostonrendi, 7%-a ciszterci eredetű.

¹⁵ Hirtner 2014:66, 206.

¹⁶ Az 1710-es pestisben meghalt öt szerzetes (Paulinovic Placid, Rittich Benedek, Kálóczy Gellért, Szóday Emilián, Fejes Lőrinc) elhunytáról 1712-ben közös rotulát szerkesztettek. Stiftsarchiv Göttweig, *Rotulae II. J/III/2. 176.*

¹⁷ Dénesi T. (2015), Adenulfus montecassinói apát oklevele (imaszövetség Montecassino és Pannonhalma között), in Kusler Á. (szerk.), *Szent Benedek és a bencés spiritualitás*, Pannonhalma. 151.

¹⁸ Dénesi T. (2013), Adalékok Montecassino és a magyarországi bencések kora újkori kapcsolatahoz, *Collectanea Sancti Martini I. A Pannonhalmi Főapátság Gyűjteményeinek Értesítője 1.* Pannonhalma. 49–79.

mert a nagy távolság miatt nehezen tudtak volna rendszeresen hírt adni a halálesetekről. Pannonhalma késő középkorban létesült szeretetszövetségei a bécsi skót apátsággal (1509), a nieder- és oberaltaichi, valamint a nürnbergi monostorokkal (mindegyik 1512) már tartalmazta ezt a kötelezettséget, sőt az elhunyt testvérek neveit bevezették a halottak könyvébe (*mortuorum nostrorum kalendaris, in matricam seu kalendarium*).¹⁹ A középkori előzményekről mást nem tudunk.

A török hódoltság miatti néhány évtizedes kényszerszünet után, 1639-ben újra konvent alakult Szent Márton hegyén. A fennmaradt források azt mutatják, hogy már az újjáalakulás utáni években több osztrák és bajor apátsággal fennállt az imaszövetség. A főapátság valószínűleg nem kötött mindegyik monostorral külön szerződést. Az újrakezdés után nem sokkal kialakult szövetségi rendszer a pannonhalmi főapátság újjászervezésével állhat kapcsolatban. A két évtizeddel korábban megszerveződő osztrák bencés kongregáció²⁰ és annak elnöke, Anton Wolfradt ugyanis a magyarországi bencés szerzetesi élet újjászervezésétől az osztrák bencés monostor-szövetség erősítését remélte. Az osztrák monostorok aktív figyelmével és az egyébként bécsi püspök Wolfradt hathatós támogatásával újjáalakított magyar főapátság ugyanis új szereplője lett a Német-Római Birodalomban nem sokkal korábban kirobbant monostor-vitának, amely az egykori monasztikus rendek birtokai körül alakult ki. Az új jezsuita kollégiumok anyagi alapját a Jézus Társaság elképzelései szerint ugyanis a hajdani bencés, ciszterci és premontrai javak képezték volna. A királyi döntésnek köszönhetően azonban Szent Márton hegyének birtokai nem a jezsuita oktatási intézmények céljait szolgálták, hanem újra bencés szerzetesközösség vehette birtokba hazánk első monostorát. Főapátnak a heiligenkreutzi ciszterci apátság magyar perjelét, Pálffy Mátyást nevezték ki, aki Bécsben 1638 végén Anton Wolfradt előtt tette le a szerzetesi fogadalmát. Ígéretet tett, hogy a magyar bencés életet Szent Benedek Regulája mellett az osztrák kongregáció statútumai szerint fogja megszervezni. Az osztrák és bajor apátságokkal fennálló szorosabb kapcsolat, benne az elhunyt szerzetesekért végzett imádság szokása ide, az osztrák kongregációval fennálló kötelezésekre vezethető vissza.²¹ Az osztrák

¹⁹ Sörös P.–Rezner T. (2005), *A Pannonhalmi Főapátság története. Harmadik korszak (1405–1535)*, Budapest. 403–404, 624–625, 640–641, 643; Csóka 1969:689.

²⁰ C. Lashofer (1999), Die österreichische Kongregation (ab 1625), in *Die Reformverbände und Kongregationen der benediktiner im deutschen Sprachraum*. Bearb. von U. Faust OSB–Franz Quarthal. St. Ottilien. (Germania Benedictina I.) 545–566.

²¹ A bencés élet újjászervezéséről: Molnár Sz. (2006), *A Pannonhalmi Főapátság története. Negyedik korszak (1535–1708)*, Budapest. 34–41. Legújabban Kádár Zsófia több kérdést felvető és az eseményeket nemzetközi összefüggésbe állító, megjelenés előtt álló tanulmánya: A pannonhalmi bencés szerzetesség újraindulása és a győri jezsuiták (1636–1639). *Collectanea Sancti Martini V. A Pannonhalmi Főapátság Gyűjteményeinek Értesítője* 5. Pannonhalma, 2017.

statútumok ugyanis részletesen előírták a szerzetestestvérek halála utáni liturgikus és egyéb tevékenységeket. Ezek része volt, hogy az apát a halálesetről értesítette a kongregáció monostorait, ahol minden szerzetespap egy misét, a növendékek a halotti imádságot, a laikusok tizenöt tizedes rózsafüzért mondtak érte.²²

A Szent Márton-apátság az osztrák kongregáció gyakorlatát már rögtön újjászervezése után átvette. Seitenstettenben 1653-as,²³ Göttweigben 1657-es, Salzburgban 1665-ös a legrégebbi Pannonhalmáról küldött rotula.²⁴ A gyászjelentések megérkezése után a meghalt szerzetes nevét és halálának évszámát minden közösségben bevezették az általában *necrologium*nak vagy *mortirologium*nak nevezett vaskos kötet megfelelő napjához, hogy ezen a napon évtizedek, évszázadok múltán is megemlékezzenek az egyre sokasodó halottakról. Az 1647-ben indított göttweigi *necrologium* elején felsorolt szövetséges apátságok után a *novissime*, azaz legújabban csatlakozott monostorok között elsőként a magyarországi Szent Márton-apátság szerepel,²⁵ tehát az 1640-es évek végén Göttweigben már ilyen téren is számon tartották magyar rendtársaikat. Annak ellenére, hogy Pannonhalmán eddig más apátságból származó rotulát nem találtam, a Szent Márton-monostorba biztosan érkeztek jelentések. A Főapátsági Levéltárban található *Mortyrologium*ban²⁶ ugyanis szintén megtaláljuk a szövetséges apátságok elhunyt szerzeteseinek neveit. Címe szerint Sajnovics Placid alperjel a neveket 1728-ban írta össze és kezdte vezetni a vaskos kötetben, de 1647-től szerepelnek benne adatok. Külföldi apátságok szerzeteseinek neveit csak 1683-tól tartalmazza. Ez valószínűleg a török hadak 1683-as pusztításával, a pannonhalmi szerzetesek menekülésével állhat összefüggésben. Bár a levéltárt sikerült megmenteni, a rotulák (és a korábbi *mortirologium*) áldozatul eshettek a viszontagságos időknek.

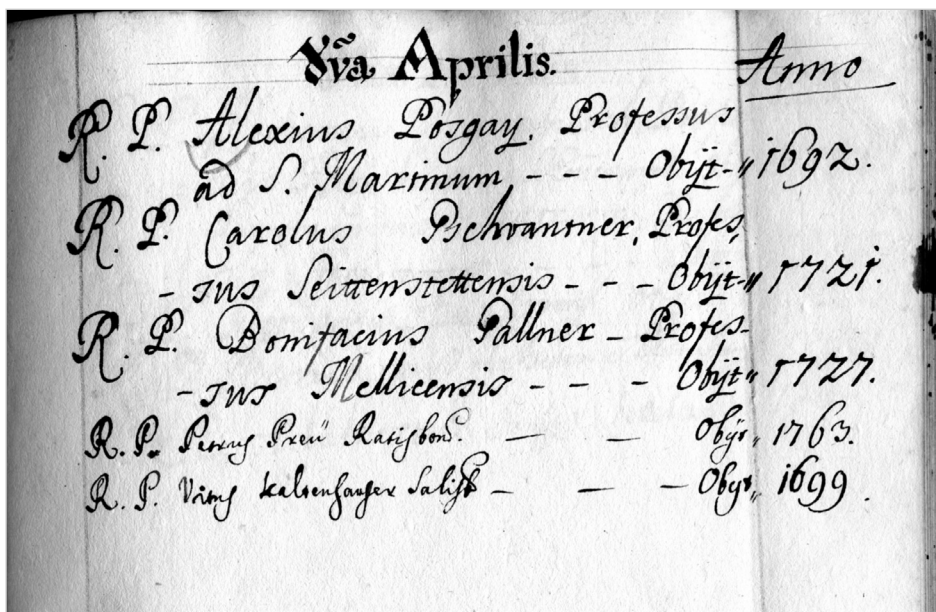
²² Molnár 1906:22.

²³ Rendi hírek, *Pannonhalmi Szemle* 1930. 397.

²⁴ További osztrák apátsági levéltárak kutatása talán korábbi magyar rotulák felbukkanását is eredményezheti.

²⁵ *Novissime foedere nobis se junxit Mons Sancti Martini in Hungaria, Scheyrn, Metten ... Foedus cum mortuis pactum inter vivos piis benefactorum oblationibus, et rotulae mortualis tessera confirmatum 1647–1917*, Stiftsarchiv Göttweig, Cod. Ser.n. 485. 4.

²⁶ PFL Acta Antiquiora 58. 101. Teljes címe: *Mortyrologium venerabilis conventus Sancti Martini de Sacro Monte Pannoniae Ordinis Sancti Benedicti, in quo nomina confratrum et confoederatorum monasteriorum defunctorum conscripta reperiuntur, ab anno 1647. opera et studio Patris Placidi pro tempore subprioris anno 1728.*

6. kép. Szerzetesek nevei a Mortyrologiumban. Április 8-án értük imádkoztak Szent Márton monostorában (Pannonhalmi Főapátsági Levéltár)

Egy rotula összeállításához szükség volt az elhunyt szerzetes életrajzi adataira: mikor és hol született, mikor tett fogadalmat, ha pap volt, mikor szentelték, milyen hivatalokat töltött be életében, mikor és milyen körülmények között halt meg? Ezeket az adatokat Pannonhalmán is egy külön kéziratos kötetben vezették, az *Antiquarium Monasticum*ban, amelyet korábbi ilyen jellegű kéziratok alapján Keller Bálint bencés állított össze.²⁷ Magát a kötetet 1745-ben kezdte írni, de 1640-től tartalmaz adatokat. Első részében rövid életrajzi összefoglalókat, a meghaltak fogadalomtételének időpontját, halálának körülményeit jegyezte fel, második részében a papi rendek felvételét vezette. Az ilyen jellegű kéziratos kötetek minden apátságban megvoltak. A XVII–XVIII. században felébredt az érdeklődés az egyes házak története iránt, ezzel párhuzamosan a szerzetesi életutakat szintén dokumentálták. A pannonhalmi *Antiquarium* összeállítása biztosan szoros összefüggésben állt a rotulák készítésével és az apátságok közötti szövetséggel is. A kötet ugyanis mindjárt a szövetséges apátságok felsorolásával kezdődik, miután dicséretes és régi szokásnak mondja a monostorok szövetségét. A következő oldalakon pedig a testvérpapok címei, apátjaik, perjeleik nevei szerepelnek,

²⁷ *Antiquarium monasticum professionis, obitus et ordinationis Religiosorum Ordinis Sancti Benedicti...* PFL Acta Antiquiora 58. 165.

amelyeket a rotulák címzéséhez és a levelekben fogalmazott megszólításokhoz használtak fel. A folytonos javításokból látható, hogy naprakész információkra törekedtek: a meghalt apátok nevét áthúzták, helyükre a megválasztott új előjárók nevei kerültek, így a borítékon az aktuális apát neve szerepelhetett.²⁸ A Pannonhalmával szövetségben álló tizenöt apátság között szerepel az osztrák kongregációt alapító tizenegy monostor,²⁹ Bécs (Schottenstift), Göttweig, Melk, Altenburg, Mariazell, Seitenstetten, Garsten, Gleink, Kremsmünster, Lambach, Mondsee, továbbá a salzburgi főapátság, a regensburgi St. Emmeram-monostor, valamint az ober- és nideraltaichi apátság, amelyekkel már a késő középkortól szövetséges kapcsolatot ápolt Szent Márton apátsága.³⁰

Szintén az Antiquariumból értesülünk arról, hogy 1738-ban kérdést intéztek e tizenöt monostorhoz, hogy pontosan milyen liturgikus cselekményeket végeznek egy meghalt pannonhalmi szerzetesért.³¹ E tudakozásnak valószínűleg a bizonytalanság volt az oka, hiszen már száz év telt el az egymás halottjaiért végzett liturgikus cselekmények kezdetétől. Másik oka az egységesítési szándék lehetett: a viszonzás megfeleljen a másutt folytatott gyakorlatnak. Ezt a kérdést nem külön levélben tették fel, hanem természetesen egy rotula végére illesztették, hiszen a rotulát minden érdekelt monostorba elküldték: az 1738-ban elhunyt Pfund Zoerard gyászjelentésének végére illesztették és a legközelebb érkező rotulában várták a válaszokat.³² A kérdés mellett azonban röviden vázolták a pannonhalmi gyakorlatot: a halottakért a szerzetespapok egy énekes gyászmisén túl egy misét mondtak, a növendékek egy halotti zsoltosmát, a laikus testvérek egy olvasót imádkoztak. A válaszok meg is érkeztek, a szokások pedig hasonlítottak a magyar

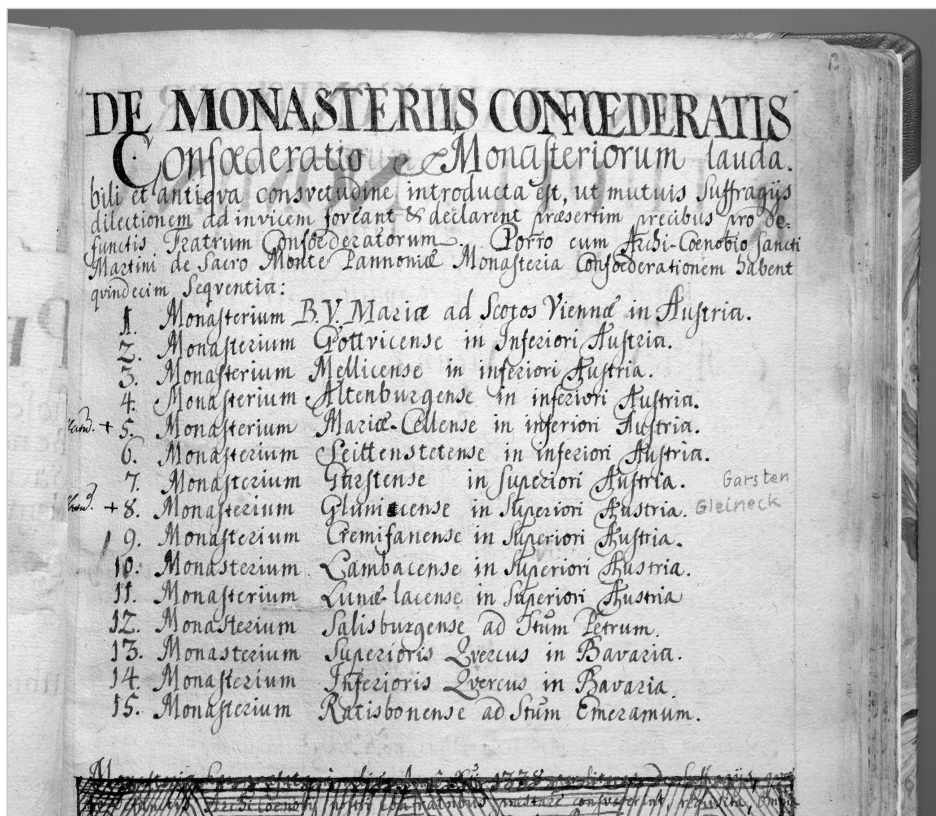
²⁸ Az Antiquarium mellett két vékony – majdnem teljesen megegyező című – füzetben szintén vezették az apátságok címeit és előjáróit. Mindkét kézirat ugyanazon jelzet alatt található: PFL Acta Antiquiora 58. 65. *Tituli et nomina reverendissimorum dominorum abbatum et priorum, confoederatorumque monasteriorum in Germania existentium, recenter ex rotulis combinata. Anno 1733, Tituli et nomina reverendissimorum dominorum abbatum et priorum confoederatorumque monasteriorum in Germania existentium descripta Anno 1742.* Utóbbi szintén Keller Bálint tollából származik.

²⁹ Lashofer 1999:545.

³⁰ Annak ellenére nem találjuk az itt felsorolt szövetséges apátságok között St. Lambrechtet, hogy 1662. január 29-én Magger Placid főapát, Győri László perjel és a Szent Márton apátság konventje szeretetlevelet küldött a stájerországi monostorba. Ebben megfogadták, hogy a testvérpapátság élő és meghalt tagjait részesíteni fogják imádságaikban, a St. Lambrechtből érkező szerzeteseket szeretettel és mint saját házukhoz tartozó testvéreket fogadják, továbbá megígérték, hogy ha hírül veszik egy ottani szerzetes halálát, a szokásoknak megfelelően imádkoznak és miséznek érte. Stiftsarchiv St. Lambrecht, Urkundenreihe III. 500. A szeretetlevél és a St. Lambrechttel fennálló testvériség korábban nem volt ismert a rendtörténeti irodalomban.

³¹ PFL Acta Antiquiora 58. 165. 11. Idézi Németh 1907:639.

³² Stiftsarchiv Schotten. A jelzet nélküli rotuláskötetben Pfund Zoerard április 22-én írt gyászjelentésének *postscriptum*ában.

7. kép. A szövetséges apátságok felsorolása az Antiquarium Monasticumban (Pannonhalmi Főapátsági Levéltár)

gyakorlathoz: a halottakért egy énekes *requiemet*, ezen felül minden szerzetespap egy csendes misét mutatott be. A növendékek közösen egy *nocturnumot* imádkoztak a halotti officiumból, a laikusok egy olvasót mondtak. Kivétel is akadt: Göttweigben és Altenburgban csak egy énekes gyászmisét mondtak, Gleinkben énekes *requiemet* és két csendes misét, a Szent Emmeramban csak két, Salzburgban három csendes misét.³³

A rotulaküldés szokásának legfőbb célja az volt, hogy minden meghalt rendtársért évről évre imádkozzanak halálának napján, ezzel gondoskodjanak lelki üdvösségéről. A mortirologium folyamatos vezetése mellett az 1731–1736 közötti időszakból fennmaradt perjelnapló számos bejegyzése igazolja, hogy az elhunytakért valóban elvégezték a liturgikus cselekményeket és imádságokat. Az 1735. március 27-én meghalt kiváló melki történetíró és könyv-

³³ PFL Acta Antiquiora 58. 165. 11. Németh 1907:639.

táros, Bernhard Pez rotulája mintegy három hét alatt érhetett Szent Márton hegyére, ugyanis csak április 20-án mondta el érte az énekes gyászmisét Maracskó Anzelm, a konvent szerzetespapjai pedig mindannyian elvégezték a csendes misét melki rendtársuk lelki üdvéért.³⁴

A gyászjelentések mélyebb elemzésére itt nem vállalkozhatom. Egyrészt eddig mindössze félszáz rotula vált ismertté előttem, másrészt az előkerült dokumentumok teljes feldolgozása még nem történt meg. Néhány összefoglaló megállapítás azonban már megfogalmazható. A kezdeti évtizedek Pannonhalmán papírra vetett kéziratos rotuláit az 1690-es években kezdték felváltani a nyomtatott halotti jelentések.³⁵ Ekkor és az 1700-as évek elején váltakoznak a kéziratos és a nyomtatott rotulák. Az 1710-es évekből eddig csak kéziratos gyászjelentést találtam, Sajghó Benedek főapátságának idején ellenben – a jelek szerint – a nyomtatványok kiszorították a kézzel másolt nekrológokat.³⁶ A rotulák forrásértékének vizsgálata a jövő feladata, az mindenestre biztosnak látszik, hogy a forráscsoport teljességre törekvő felgyűjtése nagyban hozzájárulhat egy kora újkori bencés névtár összeállításához. Az életrajzi adatok mellett azonban számos olyan érdekes adalékot őriztek meg, amelyek nem férnek bele egy száraz névtárba, ugyanakkor gazdagítják tudásunkat a kora újkori bencés mindennapok megismerésében. Itt csupán egyetlen rotulát említek, nevezetesen az 1692. március 1-jére datált gyászjelentést.³⁷ Ebben Simoncsics Gellért főapát, Kiss Henrik, Krisán László, Schepfel Rupert, Szentköröszi Mór, Pozsgay Elek és Dulics Konsztantin halálhírét tudatták más konventekkel. A hét szerzetes 1687. november 16. és 1691. október 7. között hunyt el, tehát az előző évek haláleseteit összegyűjtve fogalmazták meg rotulánkat.³⁸ Henrik, László, Rupert és Mór

³⁴ PFL Acta Antiquiora 58. 161. 235. (Halála március 28-ra van bejegyezve a Mortyrologiumban.) Néhány további adat meghalt *confoederatusok*ért végzett misékről, halotti zsolozsmákról: 5. (1731. december 31.), 16. (1732. február 1.), 22. (1732. február 18.), 34. (április 5.), 131. (1734. március 16., név szerint említve a göttweigi Damianus atyát), 270. (1735. szeptember 13., név szerint említve a kremsmünsteri Franciscus szerzetest), 307. (1736. február 21.)

³⁵ A német és osztrák apátságokban hamarabb váltak általánossá a nyomtatott jelentések. Hirtner 2014:109, 164.

³⁶ Apátságának időszakából (1722–1768) eddig mindössze két kéziratos rotulát találtam, Horváth Antalét 1724-ből és Márkus Mariánét 1740-ből. Előbbi: Stiftsarchiv Göttweig, *Rotulae VI.*, J/III/5. 4.; utóbbi Bécsben: Stiftsarchiv Schotten. *Rotularum M. N.*

³⁷ PFL Acta Antiquiora 58. 181.

³⁸ A rotulában egyik szerzetessel kapcsolatban sem tüntetik fel a halál pontos napját, de kéziratos szerzetesi névtárainkból, illetve a rendtörténet negyedik kötetéből – Molnár 1906 – ismerjük elhalálozásuk pontos időpontját. Valószínűleg a magyarul nem jól tudó nyomdász vagy a német anyanyelvű, stájer származású rotulaösszeállító, Grabmann Edmund hibázott a magyar nevek írásánál: Korisa László, Sentköröszi Mór és Solgai Elek szerepel a jelentésben. Edmund atya a St. Lambrechtből a főapáti székbe hívott magyar szerzetessel, Rumer Mártonnal érkeztetett Szent Márton hegyére: Molnár 1906:681.

atyák a pasztorációban dolgoztak, 17 faluból Varsányba összeterelt híveiket szemük láttára koncolták fel a törökök. Pozsgay Elek lelkipásztori és jószág-kormányzói feladatokban tevékenykedett. Éppen beteglátogatóból tért haza, amikor martalócok törtek rá. Bár voltak fegyveres kísérői (mert – a rotula megfogalmazása szerint – az atyák abban az időben a falakon kívül nem érezték magukat biztonságban), közülük hárman kereket oldottak, a negyediket elfogták. Elek atya leesett lováról, majd a sötétben egy tölgyfa alatt keresett menedéket, de rátaláltak és kirabolták. Kísérőjét szeme láttára vágták le. Az áldoztatáshoz használt edényeket meggyalázták: az elvesztett paténán a betyárok egyike falatozni kezdett. Az esettől megháborodott szerzetes visszatért a monostorba, s magába zárkózottan élt, többé már nem misézett. Dulics Konstantin laikus testvéréről korábban csak azt tudtuk, hogy szakácsként szolgálta konventjét.³⁹ A hatalmas termetű és rengeteget dolgozó szerzetes ezen kívül nagyszerű kertész volt, aki a kora tavaszi munkáktól az öntözésen át a betakarításig kísérte a gyümölcsök fejlődését. Nem nagy, ám igen változatos vacsorákat varázsolt a refektóriumba, többféle dinnyét, zöldséget, szőlőt és a kert más finomságait tette az asztalra. Mint pék szintén kiváló volt, ízletes kenyeret süített, amely a gyenge gyomrokat sem feküdte meg. Amikor csak lehetett, testvéreit játékos tréfákkal vidította fel. A háború hírére eltávozott monostorából, majd mikor elfogták, Thököly oldalára állt. Később visszatért Szent Márton hegyére, ahol a közösség nagy örömmel fogadta. A pékségben újult erővel folytatta a munkát, mígnem virágvasárnap a turifer szolgáltatát végezve a főoltár előtt összeesett, majd a következő napon meghalt.

A rotulák szinte minden esetben közlik, nemritkán viszonylag hosszan, milyen betegségben távozott el a gyászolt testvér. Ezen információk összegyűjtése szintén értékes következtetésekre vezethet. A rotulák tehát fontos orvostörténeti forrásoknak tekinthetők. A betegségekről szerzett információkon túl megtudhatjuk, a szerzetesek miként vélekedtek a halálról, miként viszonyultak a túlvilághoz, a haldokló hogyan készült fel a végső órára, és hogyan segítették szenvedését és búcsúját szerzetestársai. Mindezt a rotulákban található, elmúlásról szóló elmélkedések és a halálesetek leírásai teszik lehetővé. A haldoklók és a még életben maradók a halál pillanatát az élet részének, az élet kitüntetett pillanatának tekintették, hiszen ez az üdvözülés pillanata volt. A rotulákat az elhunyt szerzetes életben maradt társai fogalmazták meg. Azonban fennmaradt egy olyan gyászjelentésünk is, amelyet egy bencés, Lancsics Bonifác saját halálára fogalmazott – „ha az előljárók tetszését elnyeri.”⁴⁰ Később vagy nem tetszett előljáróinak, vagy nem

³⁹ Molnár 1906:681.

⁴⁰ Lancsics Bonifác, *Miscellaneae I.* Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár Kézirattára (PFKK) BK.+ 13/1. 171–173. Címe: *Rotula patris Bonifacii pro se in vita adhuc facta si superioribus placebit.*

tudták, hogy megírta saját rotuláját, ugyanis egy másik szöveget küldtek a szövetséges apátságokba.⁴¹ A szerzetes bátran szembe néz halálával, mint írja, örömmel hal meg az Úrban. Visszatekintve életére megállapítja, hogy életalakítása nem volt tökéletes, ezért megismétli szerzetesi fogadalmát. Hisz Isten irgalmában, ezért hiszi, hogy meglátja az Istent. Inti élve maradt rendtársait, hogy életmódjuk legyen szerzeteshez méltó. Lancsics Bonifác a rotulák alapvető mondanivalóját fogalmazta meg. A gyászjelentések imádságok voltak, egyúttal az élve maradt rendtársaknak szóló figyelmeztetések: úgy éljenek, hogy a halált minden nap szemük előtt tartsák.

A XIX. század elején újjászerveződő magyarországi bencés rend már nem imádkozott az elhunyt külföldi szerzetesek lelki üdvéért. Ezt az 1814-ben kezdett és 1890-ig vezetett *Mortirologium* mutatja,⁴² amelybe már nem kerültek bele a német nyelvterület apátságainak meghalt szerzetesei.⁴³ Ugyanígy a mai gyakorlatban csak a Magyar Bencés Kongregáció meghaltjaiért imádkoznak a mindennapi vacsora előtt.⁴⁴ Ez azonban nem jelenti a történelmi kapcsolatok megszakadást, illetve a gyászjelentések elmaradását, a határokon átívelő rendszeres kommunikáció részeként továbbra is küldték és küldik egymásnak jelentéseiket a szerzetesközösségek.⁴⁵

⁴¹ Stiftsarchiv Schotten. Rotularum M. N. 1737. május 4. (a halálest: április 25.).

⁴² *Necrologium – Mortirologium Confratrum Achi Coenobii Sancti Martini de Sacro Monte Pannoniae Ordinis S. Patris Benedicti Abbatis ab anno Christi 1646. Conscriptum diebus mensis augusti 1814 in. S. Martino*, PFKK BK 2034/6.

⁴³ Ellenben a XVII. század derekáig visszamenőleg bemásolták a magyar halottak neveit.

⁴⁴ *Necrologium Congregationis Hungaricae OSB*. 2002 Karácsonyán. (A pannonhalmi főmönostor refektóriumának olvasópultján.) A 2002-ben nyomtatott kéziratba golyóstollal írják az újabb haláleseteket.

⁴⁵ Szép példa erre az az „epistula rotularis”, amely a háborús idők viszontagságai miatt csak 1947-ben tájékoztatta a bencés közösségeket az 1941–1947 között meghalt kremsmünsteri szerzetesekről. PFL, Főapáti Hivatal iktatott iratai 935/1947.